

*М. М. Радєва,
к. е. н., доцент, докторант,
Класичний приватний університет*

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОЛОГІЧНА СКЛАДОВА ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА КОРПОРАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Досліджено напрями трансформації конкурентного середовища корпорації під впливом інформаційно-технологічних змін в умовах глобалізації.

The article studies directions of a corporation's competitive environment transformation as a result of information-technological changes influence under the conditions of globalization.

Ключові слова: глобалізація, конкурентне середовище, конкуренція, корпорація, інформаційно-технологічні зміни.

Key words: globalization, competition, competitive environment, corporation, information-technological changes.

ВСТУП

У глобальній економіці конкурентне середовище корпорації трансформується під впливом інформаційних і технологічних змін, пов'язаних з поширенням глобалізації. Процеси глобалізації відображають зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, національних систем, національних культур та навколишнього середовища. Конкурентне середовище забезпечує умови ринкової конкуренції і визначає систему дій корпорації на ринку. Глобальні особливості та проблеми розвитку корпорацій, що набувають системного характеру, відносять до принципів нових тенденцій у функціонуванні та регулюванні конкурентного середовища.

Пошук корпораціями конкурентних переваг для забезпечення найефективніших умов організації бізнесу за межами материнської країни веде до формування світових ринків капіталів, товарів, послуг, технологій, робочої сили. Ці процеси стають основою глобалізації. Характеристика міжнародної економічної конкуренції визначають напрями та інтенсивність змін внутрішнього ринку національної економіки.

Наслідками змін у характері та змісті економічної діяльності стає потреба в розширенні та ускладненні теоретичної основи конкурентоспроможності. Імператив продуктивності та імператив ефективності доповнюється імперативом конкурентоспроможності, що синтезує природну, техніко-технологічну, соціально-економічну, інституційну, просторо-темпоральну та інші сторони функціонування сучасних економічних систем [10, с. 25].

Дослідженню стану, тенденцій та перспектив розвитку корпорацій на основі інформаційно-технологічного розвитку присвячено праці українських і зарубіжних вчених. Економічна наука теоретичне обґрунтування розвитку корпорації як форми організації економічних відносин пов'язує з дослідженням взаємозв'язків між інформаційно-технологічними змінами і організаційним розвитком.

Ортодоксальна теорія визнає роль корпорацій як зберігачів продуктивних знань, однак розглядає процес збереження технологічних знань як безвитратний. К. Маркс ключовим чинником розвитку форм монополістичних об'єднань вважав науково-технічний прогрес, який впливає на процеси концен-

трації, характер взаємозв'язків і структуру корпорації. Корпорації використовують наукові знання як найвагоміший засіб конкурентної боротьби, що, у свою чергу, веде до нових різновидів монополій. Й. Шумпетер обґрунтував інноваційно-циклічний характер економічного розвитку, вважав поширення нововведень та економічне новаторство факторами економічної динаміки. Учений визнав монополію найпотужнішим двигуном прогресу, що досягається великими корпораціями на монополітичних та олігополітичних ринках. За Гелбрейтом корпорація втілює в собі науково-технічний процес, є його породженням, одночасно корпорація сама встановлює напрями й пріоритети розвитку науки й соціального розвитку суспільства.

Армен Алчіян припускає, що в основі розвитку корпорації лежать регулярні взаємопов'язані процеси змін у технології і організації, розуміння яких є центральною інтелектуальною проблемою теорії фірми [13]. Дж. де В. Граф зазначає, що трансформаційна функція суспільства — це підсумовані технологічні знання людей, яких вчений вважає остаточними зберігачами технологічних знань у будь-якому суспільстві. Фірма сама не володіє знаннями, а всі їй доступні знання належать пов'язаним з нею людьми [14, с. 16]. Напротивагу такому погляду Сідней Дж. Вінтер визнавав саме фірми зберігачами специфічного набору виробничих знань, що відрізняють конкретну фірму від інших, навіть зовні їй подібних. Нельсон і Вінтер [15] перетворюють ортодоксальне твердження "фірми знають, як щось виробляти" на виклад процесів, завдяки яким у організації зберігають виробничі знання, тоді як змінюються окремі конкретні люди. Еволюційна теорія розмір фірми пов'язує з кумулятивним ефектом тривалої низки подій, що простягається в минуле, а не результатом одноразового розв'язання деяких організаційних проблем.

Однак, залишається низка дискусійних питань у сфері підвищення конкурентоспроможності національної економіки на основі ефективного інформаційно-технологічного розвитку корпорацій, що вимагають теоретичного переосмислення міжнародного й національного досвіду.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Проблеми й завдання знаходження Україною свого місця в системі міжнародних відносин залишаються актуальними у теоретичному і практичному плані. Об'єктивність та неминучість глобалізації для України потребує розробки оптимальної політики на основі оцінки можливих вигадів та втрат від глобалізації. Об'єктом наукової роботи стає пошук конкурентних переваг корпорації на основі інформаційно-технологічного розвитку конкурентного середовища корпорації з метою визначення подальших напрямів конкурентного розвитку.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Процес інтернаціоналізації технологічного способу виробництва, що формується унаслідок діалектичної взаємодії процесів інтернаціоналізації продуктивних сил та техніко-економі-

чних відносин, складає основу сучасної глобалізації. Науково-технічний розвиток потребує об'єднання зусиль окремих корпорацій та країн, особливо у сфері освоєння космосу, боротьби із захворюваннями [7, с. 24—28].

Процеси глобалізації змінюють усі інші складові конкурентного середовища та впливають на ринкову структуру. Функціонування усіх елементів середовища значною мірою залежить від впливу найважливішого процесу сучасної економіки — глобалізації. Глобалізація економіки змінює сутність конкурентоспроможності, що традиційно пов'язують з внутрішніми властивостями національних економічних систем, та обертає сприйняття ролі світового господарства як надсистеми [9, с. 55].

Існує думка, що глобалізація як прояв прогресу забезпечує доступ до передових досягнень людства, розвиток нових технологій, прискорення перетікання технологічних рішень з однієї країни в іншу, втрату зв'язку з місцем появи технологічного рішення. З цього приводу Г. Волинський зауважує, що "тоді як у країнах, що розвиваються, починають поширюватися нові технології, у найрозвинутіших і багатих країнах створюються ще ефективніші нові технології та наукомісткі продукти, які надійно захищені законами про інтелектуальну власність, патентами і відомими торговими марками" [2, с. 68]. Концепція "гармонійної глобальної економіки" Я. Тінбергена, Ф. Форрестера, що надає процесу проникнення нових технологій у слабозвинені країни функцію поштовху до поступового вирівнювання розбіжностей між регіонами, виправдана лише за відсутності значної диференціації в рівнях конкурентоспроможності національних економік [7, с. 15].

Джерелом глобалізації є прагнення подолати конкуренцію законним створенням супервелетнів, що прагнуть монопольного становища в рамках світової економіки. Розвинені країни націлені на транснаціональну економіку. Трансформація виробничої системи на принципах концентрації виробництва та капіталу, галузевої та міжгалузевої диверсифікації, зміна конкуренції у виробничій сфері на конкуренцію у до- та післявиробничих сферах, підвищення ролі позаринкових форм інтеграції господарських систем призвели до появи корпоративних підприємств. Ця форма інтеграції виробництва та капіталу забезпечила засвоєння нових, прогресивних технологій, досягнення росту маси і норми доходу на сукупний капітал і значного підвищення конкурентоспроможності.

Змінюються форми та методи конкуренції, перехід від галузевої до міжгалузевої, а з часом і до міжрегіональної та міжнародної. В умовах глобалізації виникає найскладніша тришарова структура міжнародного бізнесу, в рамках якої корпорація конкурує на ринку країни з місцевими підприємствами, веде боротьбу з мультинаціональними корпораціями, які, в свою чергу, конкурують між собою.

Інформаційно-технологічні зміни приводять до появи нових форм конкурентної боротьби через об'єднання підприємств у великі господарські комплекси, діяльність яких охоплює національний та наднаціональний простір. Одночасно відбувається посилення конкуренції між світовими економічними центрами, державами та транснаціональними корпораціями, стає гострішою зовнішня конкуренція за частку національного ринку [12, с. 26].

Зростаючий тиск іноземної конкуренції внаслідок відкритості національних ринків, необхідність залучення до виробництва технологій та спеціалістів різних підприємств сприяє посиленню процесів інтеграції, кооперації та координації між національними підприємствами провідних західних країн. Вживання потребує від компанії постійного зростання через злиття та поглинання на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях. Глобалізація виступає чинником тотальної галузевої консолідації, що посилюється внаслідок поширення впливу СOT [5, с. 23].

У ринковому середовищі відбуваються процеси протилежні конкурентним. Простежуються дві взамовиключні тенденції: посилення конкурентної боротьби через зростання кількості товаровиробників та зростання кооперації між структурними підрозділами корпорацій для виконання окремих видів робіт (наприклад, наукові дослідження, конструкторські роботи, лобювання інтересів).

Традиційно противники глобалізації визначають, що негативний вплив глобалізації на основний двигун прогресу йде від ринкової конкуренції, яка під впливом глобалізації перетворюється на свою протилежність — глобальну монополію. Учені вказують на нездатність українськими підприємствами досягти рівня міжнародної конкурентоспроможності, що віднімає шанси на виживання не тільки у окремих товаровиробників, але й у цілих країн.

Останнім часом процеси монополізації дістають позитивну підтримку вченими-теоретиками. Деякі вчені зауважують, що принципи класичної і неокласичної теорії конкурентоспроможності виявляються невідходящими для розуміння реальних напрямів та інструментів підвищення результативності функціонування економічних систем, через "відсутність зазору між ними та реальною практикою", жорстке прив'язування конкурентоспроможності до внутрішньої моделі ринку, функціонування механізмів якої пояснюється раціональною поведінкою економічних агентів. Антисистемна методологія неокласичного аналізу конкурентоспроможності досліджує механізми досягнення переваг у закритих ринкових структурах, не враховуючи усе за межами "внутрішнього погляду". Проблема збереження суб'єкта на ринку вирішується через раціоналізацію ринкової поведінки ринкових агентів та формування конкурентних переваг на основі теорії конкуренції. Процесна методологія неокласичної теорії досліджує внутрішні

поведінкові процеси за схемою "від елемента до цілого", зосереджуючись на принципах конкуренції та методах досягнення конкурентних переваг [9, с. 52—57].

Еволюційні зміни в поглядах науковців на методологічні засади конкурентоспроможності та формування конкурентної політики кардинально змінили розуміння ролі монополії у розвитку конкурентного середовища. Вченими опротестовуються традиційні погляди неокласиків та марксистів на монополію як перешкоду конкуренції у межах національного господарства, що потребує обмеження діяльності через антитрестовське законодавство. Монополію визнали основним суб'єктом міжнародної діяльності, що дозволяє вирішувати проблеми забезпечення конкурентоспроможності й підвищення ефективності виробництва шляхом відновлення високого рівня концентрації виробництва. Аргументацію неокласики щодо суспільної неефективності розміщення ресурсів при значній ринковій владі окремих фірм, що є прийнятною для стаціонарної економіки, спростовує чинник науково-технічного прогресу в динамічній економіці [5, с. 20].

Процеси злиття промислових підприємств і поглинання одних підприємств іншими стали найпоширенішими явищами глобальної економіки, найбільш характерними для періодів піднесення як окремих країн так і світової економіки [11, с. 5]. У 2007 році до Антимонопольного комітету України надійшло 911 заяв про надання дозволу на концентрацію суб'єктів господарювання, з них 305 — від іноземних інвесторів або підприємств з іноземними інвестиціями. За період 2002—2007 років Антимонопольним комітетом розглянуто відповідно 398, 329, 421, 359, 507, 719 випадків концентрації суб'єктів господарювання. Придбання акцій, часток, паїв стало найпоширенішим видами концентрації, займаючи 75% загальної кількості випадків (2050 з 2733 випадків) [4, с. 18—19].

В Україні 10 найбільших промислових підприємств у 2006 році реалізували 23,5% промислової продукції, а 200 найбільших — більше 60% промислової продукції (табл. 1).

Чотири найбільші й найвпливовіші бізнес-групи — System Capital Management, "Індустріальний союз Донбасу", "Інтерпайп", "Приват" — прямо або побічно контролюють більше половини національної економіки. Виручка трьох металургійних підприємств-лідерів ВАТ "Арселор Миттал Кривий Ріг" (раніше КГМК "Криворозьсталь"), ВАТ "Азовсталь", ВАТ "Маріупольський металургійний комбінат ім. Ільїча" в 2007 році досягла 60,3 млрд грн., що склало 8,5% ВВП України [1].

Концентрація проявляється не лише в боротьбі фірми за розширення частки ринку. Ознакою монополізації економіки є не стільки розмір підприємств та частка ринку, скільки дії щодо встановлення контролю над ринками збуту та сировини, змова про рівень цін, асортимент та обсяг продукції [5, с. 24].

Зловживання монопольним (домінуючим) становищем є найбільш чис-

Таблиця 1. Обсяг реалізованої продукції найбільшими підприємствами промисловості України [4, с. 3–4; 6, с. 21]

Кількість найбільших підприємств	Обсяг реалізованої продукції найбільшими підприємствами промисловості України					
	2004 рік		2005 рік		2006 рік	
	Загальний обсяг реалізації промисловості 400,8 млрд грн.		Загальний обсяг реалізації промисловості 468,6 млрд грн.		Загальний обсяг реалізації промисловості 551,7 млрд грн.	
	сума, млрд грн.	частка, %	сума, млрд грн.	частка, %	сума, млрд грн.	частка, %
10	83,76	20,9	95,13	20,3	129,65	23,5
20	118,24	29,5	136,83	29,2	175,44	31,8
50	167,94	41,9	193,53	41,3	238,33	43,2
100	211,22	52,7	243,20	51,9	286,33	51,9
150	234,87	58,6	269,45	57,5	313,92	56,9
200	250,10	62,4	287,72	61,4	332,67	60,3

ленною групою порушень законодавства про захист економічної конкуренції України, їх кількість у 2006 році складала 52,8% від загальної кількості порушень, у 2007 році — зменшилась на 2,1% до 50,7%. Загалом за дане порушення до відповідальності було притягнуто 417 порушників у 2006 році, 539 — у 2007 році. Зловживання цінового характеру в більшості були найбільш поширеними й склали 64,9%. Зловживання монополією (домінуючим) становищем найбільше проявлялися на місцевих ринках послуг житлово-комунального господарства, загальнодержавних та регіональних ринках паливно-енергетичного комплексу, ринках продовольчих товарів та ринках сільськогосподарських послуг [4, с. 8–13].

Антимонопольним комітетом України за порушення антимонопольного законодавства у 2007 році за дванадцятьма справами було накладено штрафи понад 100 тис. грн. За антиконкурентні узгоджені дії оштрафовано 40 спиртових заводів на суму 1314,2 тис. грн.; 4 компанії "Укренерго" та 32 вугледобувні компанії — на суму 914,5 тис. грн.; 9 компаній на ринку електричної енергії — на суму 415,0 тис. грн.; 4 компанії на ринку деревостружкових ламінованих плит — на суму 300 тис. грн. За зловживання монополією (домінуючим) становищем накладено штрафи на ТОВ "Європейське консалтингове агентство" на суму 875,7 тис. грн.; ДК "Газ України" НАК "Нафтогаз України" — на суму 300 тис. грн.; АТ "Укртатнафта" — на суму 500 тис. грн.; компанію "Amadeus Travel Distribution S.A." — на суму 170 тис. грн.; ЗАТ СП "КРЕБО" та ТОВ "ЛУК АВІА ОЙЛ" — на суму 150 тис. грн.; ДТГО "Південно-Західна залізниця" — суму 100 тис. грн. За неподання інформації на суму 500 тис. грн. накладено штраф на ЗАТ "Укр-Газ-Енерго" [4, с. 9].

Відбувається "дематеріалізація" ресурсів через актуалізацію нових сфер соціально-економічної діяльності. Конкурентна боротьба переноситься в раніше позаконкурентні сфери, наприклад інформаційний простір, людські ресурси. Науко- та інформаційні містки відтворювальні системи стають відображають сучасне уявлення про багатство держави. Деякі автори пов'язують збільшення частки інтелектуально- та інформаційної продукції у структурі експорту США з прагненням досягнення світового лідерства. Саме такі заходи, а не максимізація експорту, стають елементами диверсифікованого інструментарію у рамках стратегії розвитку міжнародної торгівлі. Корпорації замикають стратегічно важливі технологічні цикли на своїх підприємствах, які контролюються корпоративним капіталом, але можуть бути розташовані за межами материнської країни [8, с. 5–9].

Протягом постсоціалістичного періоду конкурентоспроможність українських підприємств і товарів забезпечувалася за рахунок дешевої робочої сили, заниженого курсу гривні, бюджетного фінансування, отримання тінхових прибутків, експлуатації природних та екологічних ресурсів. Досягнення певних позицій на світових ринках низькотехнологічної продукції (ме-

талургії, хімічної промисловості, нафтопереробки, сільгоспспирівини) позбавлене подальших перспектив [3, с. 5].

Затяжна криза зумовила втрату Україною науково-технічного, промислового, інтелектуально-духовного потенціалу внаслідок багатьох причин: помилкової стратегії ринкових перетворень, відсторонення держави від регулювання економічних процесів, передчасної тотальної приватизації, відпливу кадрів тощо. Кризові процеси посилюють вплив факторів, що підвищують конкурентний тиск: зменшуються обсяги ринку, ринок залишають невеликі локальні товаровиробники, конкуренція серед виробників переходить з регіонального на національний рівень.

ВИСНОВКИ

В умовах глобалізації прискорена індустріалізація та вихід на світовий ринок з готовими промисловими товарами вже не стає для України засобом покращання економіки, оскільки країни, що розвиваються, не можуть подолати технологічний відрив від найрозвинутіших країн, навпаки, збільшуючи його. Ефективний напрям розвитку української економіки може базуватися на самостійному створенні інтернаціоналізованої відтворювальної системи через створення українських транснаціональних структур з делегуванням їм повноважень представлення національних інтересів у світовій економіці.

Прогнозовані позитивні результати глобалізації пов'язані з отриманням переваг від використання інформаційно-технологічного потенціалу української економіки, пов'язаного з застосуванням передових технологій, виробництвом і реалізацією інноваційної конкурентоспроможної продукції. Перспективними для України стають високотехнологічні виробництва, такі як літакобудування, танкобудування, суднобудування, турбобудування, приладобудування, електронно-оптична, радіотехнологічна, ракетно-космічна галузі.

Література:

1. Атланти на глиняних ногах. Рейтинг крупнейших компаний нефинансового сектора [Електронний ресурс] // Експерт-Рейтинг. — № 45 (188). — 17 ноября 2008 року. — Режим доступу: <http://expert.ua/articles/24/0/6325/>.

2. Волинський Г. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації // Г. Волинський // Економіка України. — 2006. — № 12 (541). — С. 68–72.

3. Геєць В. Конкуренція в бізнесі і конкуренція в політиці // В. Геєць // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. — 2007. — № 1. — С. 2–5.

4. Звіт Антимонопольного комітету України про свою діяльність у 2007 році // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. — 2008. — № 1. — С. 2–55.

5. Кіндзерський Ю., Паламарчук Г. Проблеми національної конкурентоспроможності та пріоритети конкурентної політики в Україні // Ю. Кіндзерський, Г. Паламарчук // Економіка України. — 2006. — № 8 (537). — С. 19–29.

6. Костусев О., Пугачова М. Конкурентне середовище в Україні: стан та тенденції розвитку // О. Костусев, М. Пугачова // Конкуренція. Вісник антимонопольного комітету України. — 2007. — № 4. — С. 19–25.

7. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Фомішин С.В. Світове господарство в умовах глобалізації: монографія. — К.: Ніка-Центр, 2006. — 200 с.

8. Новицький В. Регулятивні стратегії відкритих економічних систем і глобальна конкуренція за ресурси // В. Новицький // Економіка України. — 2007. — № 7. — С. 4–14.

9. Піддубний І., Піддубна А. Теорія конкурентоспроможності: сучасний стан і предметно-методологічні аспекти розвитку // Економіка України. — 2007. — № 8. — С. 52–60.

10. Пономаренко В., Піддубна А. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства як наукова і навчальна дисципліна // В. Пономаренко, А. Піддубна // Економіка України. — 2007. — № 12 (553). — С. 17–27.

11. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток // За ред. О.Е. Вільямсона, С.Дж. Вінтера; Пер. з англ. А.В. Куликова. Наук. ред. пер. В.М. Кузьменко. — К.: А.С.К., 2002. — 336 с.

12. Філюк Г. Монополія, конкуренція та проблема інновацій // Г. Філюк // Конкуренція. Вісник Антимонопольного комітету України. — 2007. — № 4. — С. 26–33.

13. Alchian A. Uncertainly, Evolution and Economic Theory // Journal of Political Economy. — 1950. — № 58. — P. 211–221.

14. Graaf J. de V. Theoretical Welfare Economics. Cambridge: Cambridge University Press, 1957.

15. Nelson R. R. and S. G. Winter. An Evolutionary Theory of Economic Change. — Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1982.

Стаття надійшла до редакції 09.07.2010 р.